

A lingua galega na prensa: unha singradura de presenzas e ausencias.

O caso dos primeiros textos en galego na prensa do século XIX

ROSA ANEIROS

Escritora e técnica do Consello da Cultura Galega

Señor Emprantador da Gazeta de Santiago: Eu quixera espricarlle ben craramente canto se folga ó meu corazon co á millor das novidades que teño visto na miña acordanza: falo da orde que veu para que as aldeas escollan Jueces á seu gusto, é para botar por terra todas esas gavelas con que nos esmagaban desde hay tanto tempo un fato de señores que eran mais ríspitos para nos, que os mesmos reis. Eu non sei falar con retrónicas, porque non andiben na escola dos jasuitas, que, si non son novas de camiño, din que foron moy guapos para os rapaces, que tiraban deles grandes poetas; é sobre todo, que na quel tempo andaba ó mundo moy acougado; ben que si nosos páis foron tan bos, non sei eu como non saliron os fillos mais arrellados: ó que me fai pensar, que sempre oubo traballos no mundo, é tamen bestas no tempo dos jasuitas. Mais, sexa como for, ó que eu quero, é darlle á vm. as albrizas do ben que nos fan as Cortes, tirándonos de un cautiverio, que pouco lle marra para ser ó do anamigo malo; é para esto, é decerlle catro cousas que sente ó meu corazon, direillas de calquera xeito, mais que digan que somos gallegos é no nos entendemos.

Así comeza o primeiro texto publicado en lingua galega na prensa de Galicia. Foi escrito por R. González Senra e publicado na *Gazeta Marcial y política de Santiago* o 5 de febreiro de 1812. Non pensen que tardou tanto. A prensa editada en Galicia acababa de nacer da man de *El Catón Compostelano* en 1800, apenas doce anos antes, e só catro anos antes, en 1808, vían a luz os primeiros diarios editados no país ao abeiro da guerra napoleónica. O 29 de setembro, tamén de 1812, Xan de Mingucho escribe un artigo comunicado unha vez máis na *Gazeta marcial y política de Santiago de Compostela*. Comeza así:

Sr. D. Redactor da Gazeta Marcial.= Muy señor mio é grande amigo: O moito cariño que lle tomei po los seus escritos, faime ter á gana ó menos de velo, xá que po la vergonza non podó ir á vila á falalo. Eu solle Xán de Mingucho, que vivo no lugar dos Abruños, é escribólle ésta po lo que levo dito, á mais porque oín decer que moitos levan correspondenza con bustede sin verse. Eu, aunque son borrico sin poderme expricar como quixêra, por non ter á sabenza estrutiva, no me faltan os sentidos pra difrenciar é conocer as cousas. Elle tanto ó que lle me alegra oír os seus discurrimentos da Gazeta, que con licencea de Dios é de sua mercé, teño mexâdo nos gregescos algunhas veces, por ver tantas craridades como dice, que sin carantofña podemos dicir agora, é sin medo. Si bustede soupera como lle saben á certos lagartos arnales, é que cara lle poñen, tamen se habia de rir; eles rabéan coa gazeta, pero ó mesmo tempo estoupan por vela. Moito tiña que decerlle sobre desto é outras cousas; pero oxê non podó, porque estou de mal xâcer, porque nesta noite pasada unhas malas almas me esfolaron seis carballos que tiña moy estimados, como ó están facendo á outros moitos, solo por vender á casca ós coireiros das frábecas.

Por que nacen estes textos neste momento histórico e non antes ou despois? Os primeiros anos do século XIX estiveron marcados en España polas encarnizadas disputas entre absolutistas e liberais, entre os partidarios dos privilexios estantíos do Antigo Réxime e os avogosos da Constitución. Era o momento de verter sangue e tinta polas ideas defendidas, de aferrarse a un réxime feudal que non acababa de morrer ou de gastar ata o derradeiro alento polo soño da liberdade e da igualdade encarnados na Carta Magna de Cádiz. En Galicia, esta batalla ideolóxica foi encabezada por homes que asumiron a defensa acérrima dunha ou doutra ideoloxía. Manuel Pardo de Andrade, Sinfiriano López, Juan Ventura, o impresor Rey, Sebastián Iguereta ou Antonio Benito Fandiño dende o bando liberal e Freire Castrillón, Manuel Martínez ou Juan Chacón dende o absolutista fixeron das primeiras décadas do século XIX un apaixonante período de controversia ideolóxica que se materializa en conflitos sangüentos e en batallas nas páxinas da prensa acabada de nacer. Uns e outros –liberais e absolutistas– descubriron axiña o poder dos novos púlpitos de papel e non renunciaron ao seu poder comunicativo.

O CONTROVERTIDO INICIO DO SÉCULO XIX NO PAPEL

Esta efervescencia política e social tradúcese, tras o primeiro momento álxido da loita antinapoleónica, en mensaxes encontradas, insultantes, agresivas e condenatorias que enchen as páxinas das primeiras cabeceiras galegas. *El Sensato, Gazeta Marcial y*

Política de Santiago, El Heráclito español y Demócrito Gallego, El fiscal de los jueces ou a Estafeta de Santiago constitúen algunhas das cabeceiras testemuñas da loita ideolóxica entre os partidarios dos dous bandos enfrontados. A prensa, que se estreara co discurso doutrinal en *El Catón Compostelano* e pasara xa polas arengas contestatarias da Guerra da Independencia, aséntase nas primeiras décadas do século XIX con mensaxes puramente opinativas onde tiña máis cabida o discurso ideolóxico panfletario ca o ámbito noticioso, cinguido a apuntamentos de carácter bélico e político. Aquí aparecen os primeiros textos en galego na prensa periódica marcando xa a tendencia do que vai ser o desenvolvemento posterior da nosa lingua nos xornais.

Os modelos discursivos responden ás necesidades do emisor e do receptor e, neste proceso, o valor da lingua galega resulta clave. O abano de tipoloxía de mensaxes que encontramos neste período é diverso. Atopamos o enxalzamento dos valores patrios fronte aos franceses, presentes en textos dialogados e poemas que chaman á loita contra os invasores galos. Atopamos os diálogos creados polos liberais para avogar pola causa constitucional, pola redución do poder do clero e pola libre constitución dos concellos. Atopamos os diálogos escritos polos absolutistas para criticar a libertinaxe dos liberais, a aldraxe a que someten os cregos e a súa falta de valores morais. Atopamos a poesía áulica que gaba as figuras monárquicas e motiva o pobo á súa admiración. Atopamos as frases e os artigos comunicados presentes na prensa galega escrita en castelán que figuran asinados por labregos e dos que, pola contra, coñecemos a súa autoría culta. Atopamos, en definitiva, todas as modalidades expresivas que viron a luz en galego nas primeiras décadas do século XIX e que supoñen un periplo polos avatares sociopolíticos que sacudiron a Galicia coetánea. A súa importancia comunicativa resulta crucial pola vontade manifesta dos promotores de divulgar información e influír con ela no estado de opinión dunha poboación cada vez máis protagonista no desenvolvemento dos acontecementos históricos.

Cada modalidade expresiva contempla unha finalidade diferente auspiciada por persoas de diversa índole pero, en xeral, os textos do século XIX ofrécennos creadores e públicos de condición dispar. Deste xeito, sempre se trata de redactores cultos, unha minoría letrada en castelán, que emprega o vehículo da lingua galega para dirixirse a unha poboación maioritariamente analfabeta e galegofalante. A dicotomía existente entre as condicións sociais do emisor e do receptor provoca que os intereses dun e doutro non sexan coincidentes e mesmo sexan opostos. Algúns autores chegan incluso a falar dun claro abismo entre promotores de periódicos a inicios do século XIX e a opinión pública dominante. Os emisores, pertencentes a clases con recursos, son escasos e utilizan habitualmente para o rexistro culto escrito a lingua castelá. Porén, nas primeiras décadas do século XIX encontramos algúns promotores que, coñecendo

a barreira lingüística que supón o descoñecemento do castelán pola maior parte do seu público obxectivo, deciden facer uso da lingua maioritaria, o galego, para difundir a súa mensaxe. Con todo, non abonda co uso do galego escrito para chegar á poboación porque estes textos teñen que chegar a persoas que non saben ler. Para superar esta eiva, estes promotores deciden utilizar uns modelos expresivos que faciliten a lectura en voz alta e motiven á conversación. Non se trata só de que sexan reproducidos senón de que inciten ao debate e, para iso, preséntanse como diálogos ficticios de pretendida aparencia real. A busca da verosimilitude reflíctese a través de textos ateigados de referencias de tipo escénico, acontecementos políticos coetáneos e citas de personaxes da vida pública da época que procuran unha empatía co receptor. A finalidade propagandística resulta máis que evidente pola temática abordada e polo ton dialéctico de gran parte dos textos escritos en galego na primeira metade do século XIX.

AS FÓRMULAS DIALOGADAS

Para isto, unha das modalidades expresivas máis utilizada nas primeiras tres décadas do século XIX para a escrita en lingua galega, e aquí descúlpenme unha pequena digresión, foi a fórmula dialogada. Baixo a aparencia de verosimilitude e transcripción fidedigna da realidade, preséntansenos uns diálogos (insertos na prensa da época ou en folletos propios) en que contertulios ficticios abordan diversos asuntos da vida relixiosa, política e local da época. A pugna liberal-absolutista que sacode a primeira metade do século XIX español está presente nestes textos anónimos que foron escritos para seren lidos en voz alta e contrarrestar así o poder comunicativo dos púlpitos relixiosos nunha sociedade que demandaba cada vez máis protagonismo de seu.

Falamos dunha modalidade expresiva que está presente tamén na prensa, tanto en lingua galega como en castelá, especialmente en cabeceiras como a *Gaceta Marcial y Política de Santiago* ou o *Boletín Oficial de A Coruña* onde se publican varios diálogos. Os anos 1820 e 1836 foron os de maior éxito na publicación de tertulias. Así, en 1820 ve a luz «La tertulia en la Quintana», «Diálogo entre Dominjos e Farruco sobre administraron de xusticia da súa aldea» e «Sigue la tertulia en la Quintana». No ano 1836 publícanse «Diálogo en la Alameda de Santiago entre Cristovo, Farruco y Freitoso» (setembro de 1836); «Tertulia de Picaños» (31/10/1836); «Diálogo segundo en la Alameda de Santiago» (15/11/1836); «Sigue la Tertulia de Picaños» (15/12/1836); «Diálogo tercero en la Alameda de Santiago entre los mismos Cristovo, Farruco y el cura consabido» (31/12/1836); «Parola que houbo entre Goriño, Antelo, Farruco Allende e Antón Térela a tarde de carta feira d'a outra semana n'a taberna de

Cacheiras, relatada ó pé da letra por un urbano que á oeu agachado tras d'unha pipa; ó que viña de camiño (1836); «A tertulia de Concheiros. Diálogo entre Pascual, Basilio, Alberte y un cura» (data dubidosa) e «Encuentro y coloquio que tuvieron na pontella da Chainsa, cercana a la vila de Noya, Gurumete, Pedro de Atanasio e Pepe Alonso, o día 13 de novembro de 1836 en que se nombrou o Auntamento Costitucional» (1837). Son en total once tertulias editadas en folletos de seu –ás que hai que sumar outros diálogos como os poemas de Vicente Turnes, «O preiteante» de Gómez de Ferrol ou «Espello de diputados» de Florencio Pol e aqueloutros publicados na prensa– que nos permiten establecer parámetros comunicativos comúns.

A proximidade emocional co receptor é lograda mediante recursos relacionados coa lingua, coas referencias locais e co perfil *rústico* dos personaxes, así e como mediante a introdución de anécdotas cotiás na conversa. Todos estes factores producen no público unha sensación de credibilidade e verosimilitude que sitúan, por un lado, os protagonistas como persoas humildes, honradas e dignas e, polo outro, os curas, alcaldes e letrados como auténticos amantes do bo vivir e defensores da antiga lei. As tertulias galegas dos anos 1820 e 1836 non só se redactaban coa finalidade dunha lectura colectiva senón que pretendían fomentar as conversas na rúa. As diferentes versións achegadas, o carácter dialóxico e mesmo a controversia exposta nalgunha tertulia favorecen o debate entre os cidadáns. Debemos ter presente que ata ese entón as decisións de transcendencia política tomábanse en altas esferas. Logo da guerra da Independencia e a proclamación da Carta Magna de Cádiz, o cidadán percibe que a súa opinión tamén conta e decide tomar a palabra. Pero para a participación na vida social e política fai falla unha educación e, en certa maneira, un *convite* para esta que sexa efectiva. Os liberais defenden nas tertulias a liberdade de expresión e proclaman o dereito de se pronunciar sobre diferentes aspectos políticos e relixiosos ás persoas consideradas *rústicas*, é dicir, posúan ou non «retrónica». Estes diálogos escritos, ademais de informar, fomentan a discusión política, o que nos leva novamente a afirmar que a estratexia de comunicación dos seus promotores é non só premeditada senón produto dunha intelixente reflexión sobre o poder da comunicación na sociedade incipiente.

O VERDADEIRO PULO: O TÍO MARCOS DA PORTELA

O legado destes textos protoxornalísticos do primeiro terzo do século XIX será herdado corenta anos despois pola primeira gran cabeceira escrita en galego: *O Tío Marcos d'a Portela*. En 1876 Valentín Lamas Carvajal decidiu publicar un semanario na nosa lingua que recollese a fonda tradición popular oral e estableceu os seus contidos a

partir de parrafeos co que pensaba chegar máis doadamente ao seu público obxectivo. A creación dun personaxe, o *Tío Marcos*, o carácter dialóxico ou o emprego da lingua galega son algunhas das características que, nunha primeira aproximación, amosan a pegada das tertulias galegas dos anos 1820 e 1836. Mais contra finais xa do século XIX, a prensa presentaba ideas e tamén literatura. O Rexurdimento non sería tal se non tivese a prensa como vehículo expansivo dos poemas e de breves relatos que botaron dende mediados do século XIX as sinaturas do cego Turnes, os irmáns Camino, Lamas Carvajal, Pondal, Curros ou Rosalía, na boca das xentes. A concepción xornalística dos autores deste tempo e das súas posibilidades adoutrinadoras e divulgativas acadara o seu primeiro cumio coa publicación do xa citado *O tío Marcos da Portela* en 1876, a primeira publicación integramente en lingua galega. Os seus parrafeos non deixaron indiferentes a ninguén e a súa influencia sería relevante noutras publicacións que xurdiron na época seguindo o seu exemplo, como *A Fuliada* de Betanzos (1883) e da Coruña (1887-1888), *O Galiciano* de Pontevedra (1884-1886), *A Tía Catuxa* de Pontevedra (1889-1891), *A Monteira* de Lugo (1889-1890), *O Labrego* de Lugo (1891-1893), *As Burgas* de Ourense (1894-1895). Antes, *O Seor Pedro*, *O vello do Pico Sagro* e as tertulias e diálogos da Quintana e da Alameda alertaran das posibilidades da difusión no papel da lingua, dos versos e, tamén, do discurso político. Se a poboación non estaba preparada para ler a prensa, habería quen lla lese. A importancia do papel periódico como divulgador sería, xa, imparabile.

Mais non só en Galicia a prensa en galego vive a finais do século XIX un pulo considerable a partir do éxito d'*O Tío Marcos da Portela*. O día 5 do mes de Santiago de 1885, a cidade da Habana contempla o nacemento do primeiro xornal galego na emigración. É *A gaita gallega* promovida Manuel Lugrís Freire e Armada Teixeira. A publicación di na súa primeira tocata:

O renacemento literario de Galicia vai collendo noas forzas, y-a nosa lingua ocupa hoxe un posto brillante entr'as rexionales

e

(...) Nosoutros pensamos qu'a lingua qu' enxendrou o portugués e castellano; a lingua que a-o sigro XIII é XIV estivo en uso n-as Castelas, e casi n-a' España enteira, com'a mais própea pr'o linguaxe d'as musas; a lingua en qu' Alfonso o sábeo escribeu as mais brandiñas cántigas, a língua co'a que Curros Enriques fai despertar n-o peito o santo entusiasmo pol-a pátreia e Rousalía Castro fainos ouir a parola d'os anxeleños; a lingua en qu' as noxas nais nos insinaron a sentir as primeiras emocións; i a lingua é dina, é merecente de que teña n-o Novo Mundo un periódico escrito sosmente n-ela.

«Nosoutros que adouramos á nosa terra con verdadeiro amore; nosoutros, os gallegos de Cuba que seguimos c'ó cariño d'un bo fillo todol-os xeitos que tom'a rexeneración d'a pátreas; -nosoutros non podemos por méenos qu'axudar, c'ó qu'as nosas pequenas forzas poidan, á erguer d'a deixadez enque por longo tempo estivo, a docina fala d'os nosos abós. -E de moita importancia pra nosoutros o protexela: verbo divino enque coñecemos os primeiros e mais ledos sentimentos cando picariños; acento brando n-o que aínda viven as nosas santas tradicións; úneca nota qu'ó corazón d'ó emigrado atopa pra lembrar a quirida terra; lingoa doce en que se reflexa o noso xenio; enque ruxe a armonía d'os regatos e se sente a vaga melancolía d'a Suevia; o deixala n-o olvido é aldraxarnos a nosoutros mesmos, é renunciar por comrepto a que sea un feito o que pra moitos é un tolo desexo». (*A gaita gallega*. Tocata primeira).

A explosión de cabeceiras en lingua galega foi esmorecendo co comezo do novo século pero, aínda así, tivo fitos significativos como a creación d'*A Nosa Terra* en 1907. A creación das Irmandades da Fala en 1916 anovou os azos para as publicacións periódicas en lingua propia e con ela toma folgos *A Nosa Terra* e *Nós* (cuxo primeiro número se datou en Ourense o 30 de outono do 1920, co subtítulo *Boletín mensual da cultura galega, órgano da sociedade galega de publicacións 'Nós'*). A aparición destas cabeceiras supón o primeiro grande alento de modernidade para as publicacións en lingua propia. Con *A Nosa Terra* entra de cheo a opinión e a información e tamén un compromiso firme cos problemas acuciantes do país. Da man de *Nós*, convertémonos en referente para Europa, convertémonos como o desexo de Risco nunha célula de universalidade, en que a cultura e a identidade propia se reafirman grazas a compartirmos a literatura e os estudos de antropoloxía, lingua, xeografía ou historia co resto dos intelectuais europeos que se traducen nas súas páxinas. Vicente Risco, Otero Pedrayo, Castelao, Cuevillas, Cebreiro, Victoriano Taibo, Losada Diéguez, Cabanillas, Vilar Ponte, Couceiro Freixomil foron algúns dos egrexios artistas que cultivaron as súas páxinas.

Con esta arela nace *Nós* o 30 de outono de 1920:

Pra ledicia de todos e pra ensino de moitos sae oxe *Nós*. É a ansia qu'oxe sinte Galicia de vivir de novo, de voltar ó seu ser verdadeiro e inmorrente, a evidencia lumiosa do mañán, o que nos fai sair. Temos unha fe cega, asoluta, inquebrantabel na vitalidade e no xenio da nosa Raza, e mais na eficacia do noso esforzo pra levala ó acornimento do seu fado gregorioso. Oxe chegou á vida na nosa Terra, unha xeneración que se deprocatou do seu imperioso deber social de crearen pra sempre a cultura galega. Endexamais foi meirande a nosa

actividade creadora. Nós ven a recoller todos ises esforzos d'integración da Patrea galega no seu xa rico polimorfismo. (...) Nos ha ser un estudio piedoso e devoto, cheo de sinceridade, de todol-os valores galegos: dos nósos valores tradicionás, e mais dos valores novos que cada día estanse creando na nósra Terra. Nós ha ser a repersentación no mundo da personalidade galega na súa ansia de s'afirmare coma valor universal, autóctono, diferenciado, dentro ou fora da Terra. Nós ha ser a afirmación para sempre do verdadeiro ser de Galizia, do Enxebrismo, no que ela tén, debe e quere persistire. O Enxebrismo é a nosa orixinalidade específica, a nósra capacidá de creación, o nósro autóctono dinamismo mental. Querendo suprimir entremediaros antr'o pensamento galego e o pensamento dos pobos cultos, Nós abre as súas páxinas a prestixiosas personalidades estranxeiras que contan de nos honrar co'a sua colaboración e tamén ha informar ó púbrico galego do movemento das ideas no mundo civilizado. Nada mais. E ós que s'asombren da nósra confianza, da nósra firme ledicia ó principiar o traballo rudo, hémoslle decir que temol- a evidencia de sermos os millores, os mais doados, os mais fortes; de que total-as forzas do esprito están conosco, d eque imos trunfar por sermos nós, por sermos galegos, e por seren o Tempo e o Mundo os que o piden... Nós conta achar agarimo e xenerosa axuda en todol-os que sintan d'iste xeito. A todol-os que nos lean. Saúde e terra.

Mais, xusto cando xorde esta nova xeración de visionarios que quixo situarnos no mundo. Xusto cando a prensa estaba a vivir un momento crucial de consolidación dos espazos informativos e non só de opinión. Xusto cando nacían novas modalidades expresivas como a reportaxe ou a *interview* ou as enquisas, a liberdade de expresión fica dramaticamente truncada pola guerra civil de 1936. A partir de aí, o silencio interior e o éxodo, principalmente alén mar. Pero non ficamos calados ante a barbarie. *Nova Galiza* nace en Barcelona en 1937 pola forza dos escritores galegos antifascistas exiliados en Cataluña. Sería unha das primeiras publicacións nadas no inminente exilio. Mais, cos anos e a distancia, xermolarían moitas máis, entre elas *Galicia Emigrante* de Luís Seoane, *Adiante* (Bos Aires, 1954), *Vieiros* (México, 1959) ou *A Nosa Galiza* (Xenebra, 1967). A experiencia mediática ampliaríase ás iniciativas nas ondas radiofónicas. Entre elas podemos sinalar *Sempre en Galicia*, emitida en Radio Carve de Montevideo dende 1950, *Galicia Emigrante* (Bos Aires) ou o *Galician Programme* da BBC.

Bos días galegos, eiquí Sempre en Galicia. A continuación, a muiñeira de Chantada. Así comezan dende hai máis de cincuenta anos as emisións en galego dunha hora de duración no Río da Prata. Aínda hoxe, o programa nacido da man de Lois Tobío e

Xesús Canabal, entre outros, continúa a deitar as nosas palabras no neboeiro do inmenso mar sudamericano.

A TRANSICIÓN

Na Galicia de aquén mar a aparición da revista cultural *Grial e Terra e Tempo* viñeron a romper un silencio que se prolongou durante case catro décadas de réxime franquista. En 1976, xa rematada a ditadura, naceu en Santiago de Compostela *Teima*, o primeiro semanario de información xeral escrito completamente en galego; e, pouco despois, volveu á vida *A Nosa Terra*, dirixida por Margarita Ledo Andión. A estreada democracia permitiu que abrollasen numerosas revistas escritas na lingua de Galicia, como *Encrucillada*, *A Trabe de Ouro*, *Agália*, *Andaina*, *Dorna*, *Artesán* ou *Tempos Novos*, mais houbo que agardar case vinte anos antes de que aparecese un xornal de información xeral. *O Correo Galego*, primeiro e único diario de pago impreso que emprega a lingua galega en todas as súas follas, édítase na capital de Galicia dende o 6 de xaneiro de 1994 e a súa posta en marcha constitúe unha das iniciativas máis firmes dos últimos anos a prol da normalización lingüística. Dende o 17 de maio de 2003 a cabeceira denomínase *Galicia Hoxe*.

Hoxe en día, é *Galicia Hoxe*, o único dos trece diarios¹ que se editan en Galicia que emprega o galego en todas as súas páxinas. No caso dos gratuítos, a situación é moi similar, e só *LV. De Luns a Venres* –pertencente ao Grupo El Progreso e publicado por primeira vez o 21 de decembro de 2006– aposta pola lingua galega para achegarlle a información aos seus lectores. Con respecto ás publicacións periódicas, cómpre salientar a existencia de tres cabeceiras de información xeral –*A Nosa Terra*, *A Peneira* e *Tempos Novos*– e dúas de carácter cultural –*Grial* e *A trabe de ouro*– escritas integramente en galego. O semanario *A Nosa Terra* pasou por distintas etapas dende os seus comezos como voceiro das Irmandades da Fala ata o seu renacemento a finais da década dos setenta. Na actualidade, édítase en Vigo e afronta a celebración do seu centenario con importantes cambios de deseño e coa posta en marcha dunha edición dixital diaria.

¹ Os xornais que se editan en castelán en Galicia son *La Voz de Galicia*, *Faro de Vigo*, *Atlántico Diario*, *El Progreso*, *Diario de Pontevedra*, *La Opinión de A Coruña*, *Diario de Bergantiños*, *La Región*, *Diario de Arousa*, *El Ideal Gallego*, *Diario de Ferrol* e *El Correo Gallego* (do mesmo grupo editorial que Galicia Hoxe).

Por outro lado, existe unha gran vitalidade da prensa comarcal, con moitas cabeceiras que aparecen e desaparecen. Así, os datos do Arquivo da Comunicación de Galicia do Consello da Cultura Galega indican que un 48,7% das publicacións periódicas galegas teñen unha distribución a nivel de barrio, local, comarcal ou parroquial, por oposición a un 51,3%, cunha difusión provincial, galega, estatal ou internacional, inda que estes datos debemos tomalos con precaución, pola fragilidade que caracteriza estes microespazos, en que as publicacións desaparecen, rexorden ou son substituídas por outras novas con certa frecuencia. No panorama xeral destas publicacións de proximidade, convén destacar que o perfil da publicación periódica local en Galicia é o dunha revista escolar, de periodicidade anual e escrita en lingua galega. Os principais editores de publicacións periódicas en Galicia son as institucións públicas, que están detrás dun 54,45% das publicacións, mentres que un 45,54% son de titularidade privada. Os centros educativos, os concellos, os museos locais e as fundacións públicas representan os principais promotores públicos, mentres que no ámbito do privado destaca o esforzo que levan a cabo as asociacións culturais, os clubs deportivos ou os partidos políticos. Curiosamente, é neste ámbito onde a lingua galega vive con maior forza, xa que unha parte importante destas publicacións son monolingües en galego ou bilingües cunha alta porcentaxe de galego nas súas páxinas.

Mais non só os medios impresos verán a multiplicación, aínda que tímida, da lingua galega nas súas páxinas como referente informativo e de opinión. Os medios públicos audiovisuais, particularmente a Televisión de Galicia, serán os grandes difusores da lingua propia. O 25 de xullo de 1962 TVE efectúa a primeira retransmisión televisiva dende Galicia con motivo das festas do Apóstolo en Santiago de Compostela, mais non será ata o tamén 25 de xullo de 1971 cando se inaugure o Centro Territorial de Televisión Española en Galicia con sede na compostelá rúa do Vilar. O director en funcións era Fernando Cubedo. Pero haberá que agardar tres anos máis, ata o 16 de agosto de 1974, cando comece a emisión de *Panorama de Galicia*, para poder termos un informativo diario en lingua galega. Once anos máis tarde, o 24 de xullo de 1985, inaugúrase a TVG, que emite en horario reducido, e o 1 de setembro dese mesmo ano comeza a programación da televisión pública de Galicia. Uns meses antes, en febreiro de 1985, fora a Radio Galega quen romperá as ondas do aire coa emisión de contidos informativos en lingua galega. Antes, Radio Galicia permitíranos escoitar a voz de, entre outros, Antón Fraguas na nosa lingua. Coa transición democrática, varias emisoras públicas locais comezan timidamente a empregar a lingua do país. Se no ámbito público o emprego da lingua galega é maioritario –a pesar de que o recorte de programación propia en TVE-G diminuíu drasticamente a emisión de contidos en galego– no ámbito privado as tornas viran en sentido contrario. Moitas das televisións locais emiten os seus contidos principalmente en galego. Ademais, o denominado «apagón

analóxico» dos vindeiros anos e a eclosión de canles televisivas farán que o tempo de emisión en lingua galega non medre porcentualmente e fiquen reducidos a un reduto do espectro televisivo correspondente ao eido público.

Pero a pesar do panorama certamente preocupante dos medios considerados tradicionais, parece que será Internet quen procure fornecer máis contidos en galego para o futuro. *Vieiros*, inaugurado o 24 de febreiro de 1996, é xa un medio de comunicación dixital de referencia para os internautas galegos e ofrece novos servizos e xerando os seus propios contidos informativos. En outubro do ano 2000, apareceu na rede *Culturagalega.org*, o portal especializado en cultura do Consello da Cultura Galega. A combinación de información e entretemento, a divulgación do galego ou a aposta polas novas fórmulas de comunicación en Internet son algunhas das súas claves. Ademais de *Vieiros* e *Culturagalega.org*, outras publicacións dispoñibles na rede, escritas completamente en galego, son as edicións dixitais d'*A Nosa Terra*, *A Peneira*, *O Sil* ou *Código Cero*. En realidade, a presenza do idioma en Internet nos últimos anos está a multiplicarse grazas á proliferación de bitácoras que, ademais de *desinstitucionalizar* o seu emprego e afastalo de políticas públicas, conseguiron que o idioma chegase ata lugares e ámbitos temáticos antes inexplorados. Precisamente é neste ámbito que anda a facer as beiras entre o privado e o público onde parece decantarse o maior número de alegrías para a vitalidade mediática do idioma galego. As bitácoras persoais deitan nas súas páxinas contidos informativos e abren as vías ao denominado periodismo cidadán. O intercambio de fluxos comunicativos multiplicouse vertixinosamente nos últimos anos grazas á opción lingüística privada dos usuarios. Sen subvencións nin a cambio de publicidade, centos de usuarios ou blogueiros decidiron abrir o seu mundo ao infinito empregando como canle de comunicación a lingua galega. E veñen demostrando que a opción dunha lingua concreta non restrinxe o ámbito de comunicación senón que vén sendo apoiada por millóns de internautas en todo o mundo. Se xa a experiencia de *culturagalega.org* evidenciaba un número importante de visitas dende os lugares máis distantes do mundo, os comentarios e proliferación de páxinas persoais en lingua galega sacoden a xeografía planetaria sen restrición de fronteiras ou usos horarios. A experiencia da revista *RenovaGaliza* ou do sitio *Fillos de Galiza* fai que, como lembraba Débora Campos, a autora do blog *fiosinvisibles.blogspot.com* elaborado integramente en lingua galega dende Bos Aires, e citando a Manuel Rivas:

Por iso e dunha vez hai que pensar en romper certos nichos mentais e comezar a pensar que o mapa de Galicia é o mapa mundi

Efectivamente, talvez teñamos que comezar a pensar na divulgación da lingua galega non só a través dos medios tradicionais senón a través da rede fundamentalmente; e nese océano inmenso que é o mundo onde deitar os nosos propios tramallos, a lingua galega pode ocupar un lugar fundamental como lingua de comunicación non só dos galegos do aquín mar senón dos galegos espallados por todo o mundo, ben sexa polas correntes migratorias que nos precederon ou pola diseminación laboral actual.

Así, no post de fiosinvisibles do 22/08/2007 liamos:

Futuro perfecto

Volto con esta teima de socializar a miña ignorancia. A semana pasada, nas *Xornadas Buenos Aires Gallega: Inmigración, pasado y presente* asistín con moito interese á ponencia do director do departamento de Lingua e Literatura galega do Instituto Santiago Apóstol de Bos Aires e profesor de galego na Universidad de Belgrano, Carlos Rodríguez Brandeiro, quen chamou a atención sobre o pouco que se fala galego na cidade de Bos Aires. Entre outras cousas, Rodríguez Brandeiro dixo:

«Na diáspora, a lingua galega non xoga na actualidade o papel que lle corresponde. A negación cara ao seu uso (ata por persoas que a dominan), a autocorrección permanente debida á falta de autoestima, a falta de convencemento persoal e o momento que transitamos na nosa historia social emigrante deben ser revisados».

«A maior parte das variadas iniciativas para dar a coñecer a nosa cultura, todas elas dunha importancia capital, esquecen en gran medida o vehículo propio de comunicación: clases de gaita e percusión ou clases de baile tradicional onde a lingua de relación nunca é a galega; ciclos de cine galego onde a presentación da película realízase en castelán ou, tamén, esas películas son emitidas no idioma de Cervantes cando existe a versión no de Rosalía; conferencias sobre Galicia para un público galego, en castelán. E poderíamos seguir. Son estas as estratexias que nos permitirán sobrevivir cultural e socialmente na emigración cando deixou de achegar novos referentes?»

«Lograr que eses fillos, fillas, netos e netas de emigrantes galegos volvan mostrar interese polo achegamento á cultura dos seus devanceiros, conseguir que o apego á lingua de orixe non descenda de xeito tan drástico conforme avanzamos na liña do tempo e abrir unha senda para que eses descendentes poidan

involucrarse en maior ou menor medida coa esencia natural das súas orixes debese ser unha actividade urxente e capital».

Nesta beira do océano, o xornalista Marcos S. Pérez Pena deitaba no seu blog *zerovacas.blogspot.com* unha reflexión sobre o papel dos medios e Reganosa en Ferrolterra na que abordaba a cuestión do periodismo cidadá e o rol das bitácoras e medios en Internet.

A sociedade de información escolleu ás macroempresas de comunicación coma dirixentes, ideolóxica, política e economicamente. En consecuencia, a información ficou reducida a un negocio e a unha arma de presión.

Iso é o que provoca o inicio do asalto cidadán aos medios. Os cidadáns comezaron a percibir que os medios de comunicación estaban cada vez máis lonxe dos seus problemas e preocupacións, que as decisións editoriais tomábanse cada vez máis lonxe igualmente, que os xornalistas cada vez contaban con menor autonomía, e que a credibilidade e a transparencia dos medios cada vez quedara máis debilitada.

Agora, nos blogs, nas redes de información e nas comunidades virtuais escóitanse as voces dos cidadáns e dos políticos libremente, sen a intermediación dos grandes grupos de comunicación. Agora xa non é necesario atravesar gatekeeper ningún. O obxectivo deste proceso é descentralizar o debate, multiplicar os centros de poder e axentes políticos, para combater a concentración de influencia en mans dos partidos, grandes empresas, lobbies e grupos de interese institucionalizados ou apoiados nunha forte base económica. A rede facilita a organización e a comunicación interna dos colectivos de cidadáns críticos, a posta en común de informacións de interese e o debate de propostas. Asemade, fortalece a influencia que exercen sobre os medios e, sobre todo, a visibilidade social destes grupos, e a súa comunicación con outros grupos, co seu entorno e coa sociedade no seu conxunto.

Na rede estanse rompendo os muros de silencio erguidos polos grandes medios de comunicación e polos grandes partidos. Blogs, medios electrónicos, estanlles dando voz aos cidadáns, están axudando a manter vivo un debate que moitos querían soterrar. Durante algún tempo caéramos nunha espiral de silencio, na que malia unha opinión case unánime da cidadanía a prol do traslado da regasificadora ao Porto Exterior, dábase por suposto que o tema non xeraba controversia. O proceso da espiral de silencio ten lugar cando nun intre deter-

minado unha posición sobre un asunto é percibida pola sociedade como maioritaria. Esta posición maioritaria pode non ser real e ser simplemente unha percepción xerada polas estratexias dos medios de comunicación. Isto leva aos seus partidarios a manifestar publicamente as súas opinións e aos seus detractores a manter silencio, evitando dar a súa opinión, até que nun proceso de espiral o punto de vista apoiado mediaticamente chega a dominar a escena pública, mentres que o outro desaparece da conciencia pública ao enmudecer os seus partidarios. Superado o control mediático, a espiral comeza a perder forza e a rachar. O pobo fala.

Talvez a espiral de silencio de que nos falaba Noelle-Newman e recupera Marcos S. Pérez Pena debamos empregala tamén como metáfora non só para falarmos dos temas silenciados senón da lingua silenciada. E talvez o que non conseguen as subvencións e os anuncios institucionais si o poidamos conseguir os falantes, aqueles que un día foron só receptores e poden ser agora tamén emisores. Aqueles que non teñen por que trabar a lingua por imposición editorial porque teñen unha canle de comunicación propia en que se expresar. A lingua galega, como acabamos de ver, buscou ao longo da súa historia espazos de comunicación nos que se dirixir aos receptores. En función das necesidades comunicativas existentes en cada época, a lingua galega ocupou diferentes publicacións, distintos rexistros, distintos soportes e distintas palabras para se dirixir ao seu público obxectivo. Así, os textos en lingua galega de inicios do século XIX optaron polo galego para se dirixir a un público na súa maioría analfabeto e buscaron as claves da oralidade para transmitir ideoloxía nun tempo de profunda controversia política e social. Buscaban influír e transmitir confianza aos receptores. Buscaban transmitir os beneficios da constitución liberal. Logo, o galego tróuxonos a controversia do ferrocarril e a guerra contra os tributos e os caciques. Eran os parrafeos do *Tío Marcos da Portela*, do *Seor Pedro*, do *Galiciano* ou do *Vello do Pico Sacro* a finais do século XIX. Nos anos vinte do século XX a lingua galega serviu para demostrarnos que nós, tamén, eramos Europa e podíamos achegarnos á produción intelectual galega sen complexos absurdos. Tamén, con *A Nosa Terra* e nalgúns artigos do *Galicia* de Paz Andrade veu a modernidade a falar dos problemas do agro, da pesca, da educación, da política galega e de Madrid. Coa emigración, primeiro coa súa sangría demográfica e coa guerra civil que bota do país os intelectuais máis concienciados co uso do galego; despois, a lingua galega estoura na radio e nas publicacións impresas europeas e americanas para fortalecer a identidade propia fronte ao desarraigo. Na Transición os medios buscaron a lingua para contaren outra realidade distinta á que nos condenara o réxime ditatorial precedente.

Para que nos serve a lingua galega no abrollar do século XXI? A quen nos diriximos? Quen forma ese gran tecido comunicativo de receptores e emisores? As necesidades comunicativas son distintas ás que nos acompañaron noutros momentos da nosa historia. Hoxe parece imposible pensar na comunicación sen nos referir a Internet e á comunidade cibernética. Pois é aí onde a lingua galega debe ocupar o seu lugar de comunicación. Mais non debemos resignarnos a iso. Non temos por que. Os estudos sobre usuarios feitos pola administración e polas universidades levan anos demostrándonos que a lingua galega pode comunicar. Que non existe tal rexeitamento por parte dos lectores de prensa ou os espectadores. A experiencia da radio e da televisión galegas así o poñen de manifesto. Pero segue a existir medo, un medo empresarial que non ten xustificación á vista dos estudos e que, aos poucos, os usuarios debemos ir matando. Vaia paradoxos, medo á lingua, medo á lingua que nos permite comunicarnos. Cómpre romper as barreiras e parar o continuo descenso de uso da lingua galega nos medios, particularmente nos impresos. É responsabilidade de todos, non só da administración e, canda ela, das subvencións. Porque se unha lingua que sufriu tantos avatares ao longo da súa historia sobreviviu na rúa e nos medios foi porque é necesaria, porque serve para comunicar e porque é canle substancial de comunicación entre os receptores, entre os falantes, entre nós, os galegos que temos como xeografía xa non esta beira do Padornelo senón o mapa mundi. E, xogando co último fenómeno publicístico que rompeu a barreira do estritamente promocional para ir ao eido identitario, *a lingua galega, non é fea, é riquiña*. Así pois, vivamos como o que somos, galegos.

E remato como comecei, lembren, coa carta do 29 de setembro de 1812 Xan de Mingucho na *Gazeta marcial y política de Santiago de Compostela*:

Sr. D. Redactor da Gazeta Marcial.= Muy señor mio é grande amigo: O moito cariño que lle tomei po los seus escritos, faime ter á gana ó menos de velo, xá que po la vergonza non podo ir á vila á falalo. Eu solle Xân de Mingucho, que vivo no lugar dos Abruños, é escribolle ésta po lo que levo dito, á mais porque oín decer que moitos levan correspondenza con bustede sin verse. Eu, aunque son borrico sin poderme expricar como quixêra, por non ter á sabenza estrutiva, no me faltan os sentidos pra difrenciar é conocer as cousas. Elle tanto ó que lle me alegra oír os seus discurrimentos da Gazeta, que con licencea de Dios é de sua mercé, teño mexâdo nos gregescos algunhas veces, por ver tantas craridades como dice, que sin carantoña podemos dicir agora, é sin medo.

Moitas grazas